

Władysław Marek Kolasa

Prasa krakowska 1989–2014 : bilans przemian

Niepodległość i Pamięć 23/3 (55), 181-207

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Władysław Marek Kolasa

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Prasa krakowska 1989–2014. Bilans przemian¹

Słowa kluczowe

Kraków, prasa, XX–XXI wiek, transformacja, gazety, czasopiśmiennictwo

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest zwięzła charakterystyka przemian na krakowskim rynku prasowym w okresie 1989–2014. Na wstępie scharakteryzowano ich uwarunkowania oraz stan ilościowy, następnie dokonano analizy jakościowej w obrębie głównych grup typologicznych. Najwięcej uwagi poświęcono prasie codziennej, która aż dwukrotnie doświadczyła głębokich przemian: najpierw w latach 1989–1995 (wiążących się głównie z transformacją ustrojową), a następnie 2003–2005 (będących efektem gry wolnorynkowej). Na nieco wyższym poziomie ogólności scharakteryzowano przemiany w głównych grupach czasopiśmiennictwa, w szczególności: społeczno-kulturalnego, religijnego i naukowego oraz w prasie sublokalnej i reklamowej. Analiza każdej z wyliczonych grup zmierzała do ustalenia specyficznych determinantów, które warunkowały jej przemiany oraz zdiagnozowania stanu obecnego.

¹ W artykule wykorzystano niektóre dane statystyczne zaczerpnięte z kilku moich wcześniejszych publikacji: W. M. Kolasa, *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998. Rynek – polityka – kultura*, Kraków 2004; idem, *Prasa krakowska 1989–2004. Katalog tematyczny*, Kraków 2005; idem, *Katalog małopolskich mediów lokalnych i regionalnych 2005*, Kraków 2005; idem, *Małopolskie media lokalne i regionalne w świetle analiz statystycznych*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków 2007, s. 219–254.

Transformacja polskiego systemu medialnego po 1989 roku była – najkrócej rzecz ujmując – bezprecedensowym procesem przeorientowania mediów, z modelu leninowskiego (instrument sprawowania władzy) ku koncepcji liberalnej (czwarta władza). W niedługim czasie, w wyniku działania szeregu czynników sprawczych (głównie politycznych, ekonomicznych i instrumentów prawnych) polski system medialny, który był wcześniej częścią aparatu władzy znalazł się w gruntownej przebudowie².

Poza ogólną zmianą politycznego kursu, likwidacją cenzury i skierowania mediów na tory obywatelskie szybko do głosu doszły kolejne czynniki. Najpierw krajowy system wydawnictw doznał wstrząsu prywatyzacji (likwidacja RSW) i w przeciągu kilkunastu miesięcy rozpadł się na wiele niezależnych podmiotów; równoległe w wyniku załamania się mecenatu państwowego nastąpiła fala likwidacji licznych pism kulturalnych i edukacyjnych, a do głosu doszły kwestie przejmowania kontroli nad prasą przez obcy kapitał³. Nastąpiła gigantyczna fala wymiany. Corocznie w Polsce powoływano kilkadziesiąt nowych tytułów i nieco mniejsza ich liczba zniknęła z prasowej mapy⁴. Jeszcze mocniejsze piętno odcisnęła tu liberalna ekonomia. W warunkach swobodnej gry rynkowej prasa, która dotychczas miała specjalny status, utraciła swe przywileje i stała się zwykłym towarem. Łamy gazet i czasopism w pogoni za czytelnikiem zareagowały zmianą formuły (wyraźnie schlebiającej czytelniczemu gustom), a ich powierzchnię w coraz większym stopniu zaczęła zapełniać reklama⁵,

² Mat. źródłowe dot. prywatyzacji RSW, zob. *Materiały pomocnicze do najnowszej historii dziennikarstwa*, t. 20, Warszawa 1992 i *Materiały pomocnicze do najnowszej historii dziennikarstwa*, t. 21, Warszawa 1993.

³ Por. np. Z. Bajka, *Kapitał zagraniczny w polskiej prasie – lata dziewięćdziesiąte*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1998, nr 1/2, s. 21–35; T. Mielczarek, *Zagraniczny kapitał a treści upowszechniane przez polskie media (1989–2002)*, „Studia Medioznawcze” 2002, nr 5, s. 70–79; M. Gierula, M. Jachimowski, *Kapitał zagraniczny w mediach polskich w opiniach społecznych*, „Studia Medioznawcze” 2002, nr 5, s. 61–69.

⁴ Szerzej: T. Mielczarek, *Między monopolem a pluralizmem. Zarys dziejów środków komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–1997*, Kielce 1998.

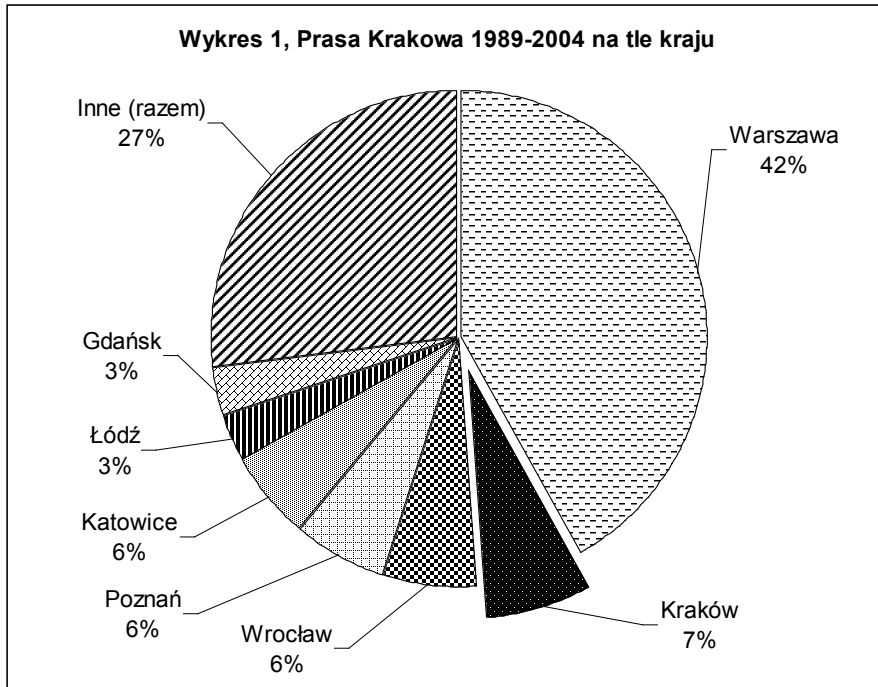
⁵ Por. J. W. Adamowski, *Reklama w mediach a nowe zjawiska społeczno-kulturowe w Polsce*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1997, nr 1/2, s. 64–69.

która w przeciągu kilku lat urosła do rangi podstawowego źródła dochodów w prasowych przedsiębiorstwach wydawniczych. Prócz wskazanych procesów, które polegały na odrabianiu strat w stosunku do prasy zachodniej, krajowy rynek wydawnictw znalazł się pod przemożnym wpływem nowych technologii, głównie w dziedzinie technik przekazu, druku, sposobu redagowania czy przetwarzania informacji; reszty zaś, już u progu XXI wieku dopełniła rewolucja internetowa⁶.

Wskazane wyżej przemiany występujące w skali makro z całą mocą wystąpiły również w ośrodkach regionalnych. Na ich tle transformację krakowskiego ośrodka prasowego można z rozmaitych powodów uznać za modelową, gdyż każde z wymienionych zjawisk wystąpiło ostro i w całej rozciągłości; z drugiej strony podobne scenariusze przemian (choć o różnym stopniu nasilenia) pojawiły się w większości krajowych centrów prasowych, np. Gdańsku, Poznaniu, Wrocławiu, Lublinie, Łodzi czy Katowicach⁷.

⁶ Szerzej: T. Mielczarek, *Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–2006*, Warszawa 2007; M. Gierula, *Polska prasa lokalna 1989–2000. Typologia i społeczne funkcjonowanie*, Katowice 2005.

⁷ Szerzej m.in.: M. Jachimowski, *Regiony periodycznej komunikacji medialnej. Studium prasoznawczo-politologiczne o demokratyzacji komunikacji medialnej*, Katowice 2006; R. Kowalczyk, *Media lokalne w Polsce*, t. 1–3, Poznań 2008; S. Michalczyk, *Media lokalne w systemie komunikowania. Współczesne tendencje i uwarunkowania rozwojowe*, Katowice 2000; W. Sonczyk, *Transformacja polskiego systemu prasowego w latach 1989–2005*, [w:] *Media dawne i współczesne*, t. 2, Poznań 2007, s. 187–197; W. Pepliński, *Gdańskie i pomorskie media w piątym roku transformacji*, [w:] *Pięciolecie transformacji mediów 1989–1994*, Warszawa 1995, s. 279–288; R. Kowalczyk, *Prasa lokalna w województwie poznańskim w latach 1989–1998*, Poznań 1999; A. Szynol, *Prasa codzienna na Dolnym Śląsku w latach 1989–2003*, Wrocław 2004; L. Pokrzycka, *Prasa ogólnoinformacyjna w regionie lubelskim po 1989 roku*, Lublin 2009.

Źródło: obliczenia własne

Na wstępie warto przedstawić skalę przemian krakowskiej prasy w sensie ilościowym, a szczególnie względne przyrosty i zmianę typologicznego zróżnicowania. Z własnych obliczeń (dane BN okazały się do tego celu mało użyteczne) wynika, że na przestrzeni pierwszych piętnastu lat transformacji (1989–2004) ukazywały się w Krakowie aż 1662 tytuły; z czego 357 to periodyki powstałe jeszcze w okresie PRL, 1305 – założone w badanym okresie oraz 477, które zlikwidowano. Jeśli zatem od cyfry globalnej odliczymy pisma zawieszono okaże się, że rzeczywisty wzrost był prawie trzykrotny: od 412 tytułów w 1989 roku, poprzez do 985 w 1998, do 1185 w roku 2004. Dynamika tego procesu była zmienna w czasie i osiągnęła swoje apogeum w latach 1990–1995, kiedy rotacja była najwyższa, oscylując w granicach 15,9–23,8% (tytuły nowe) i 7,0–10,2% (tytuły likwidowane), co w ostatecznym powodowało, że roczny przyrost osiągał nawet 14,4% – tak było w szczytowym roku 1992 (tab. 1). W latach późniejszych tempo przemian

osłabło i z czasem osiągnęło pewną stabilizację z niewielką tendencją spadkową⁸.

Tab. 1. Trendy i rotacja na krakowskim rynku prasowym 1989–1998										
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ogółem w kraju (dane ekstrapolowane)	5970	6037	6462	8371	9067	11954	12127	12852	12850	13130
Kraków (ustalenia własne) [x] [tytuły]	412	483	543	611	698	742	825	887	938	985
Trend										
Trend ogółem w kraju [1989 = 100%]	100	101	108	140	152	200	203	215	215	219
Rotacja										
Tytuły istniejące na początku roku	357	390	443	500	572	640	696	776	833	891
Tytuły nowe [tytuły]	55	93	100	111	126	102	129	111	105	94
Tytuły nowe [%%]	15,4%	23,8%	22,5%	22,2%	22,0%	15,9%	18,5%	14,3%	12,6%	10,5%
Tytuły zawieszono [tytuły]	22	40	43	39	58	46	49	54	47	39
Tytuły zawieszono [%%]	6,2%	10,2%	9,6%	7,8%	10,1%	7,1%	7,0%	6,9%	5,7%	4,4%
Przyrost roczny [tytuły]	33	53	57	72	68	56	80	57	58	55
Przyrost roczny [%%]	9,2%	13,6%	12,9%	14,4%	11,9%	8,8%	11,5%	7,4%	6,9%	6,1%
ŹRÓDŁO: obliczenia własne										

Dokładniejszego obrazu zmian dostarcza analiza zmian w typologicznym różnicowaniu. Ze względu na brak odpowiednich danych ograniczono się do analizy kluczowego okresu, czyli lat 1989–1998 (tab. 2). Kiedy zatem porównujemy różnicowanie oferty u progu 1989 roku ze stanem w 1998, uderza przede wszystkim skala wzrostu ilości pism reklamowych i lokalnych (ściślej: sublokalnych). Pierwsza grupa,

⁸ Obliczenia własne na podstawie: W. M. Kolasa, *Prasa krakowska 1989–2004. Katalog tematyczny*, Kraków 2005. To samo w wersji online: <http://mbc.malopolska.pl/publication/153> [dostęp: 14.11.2015]. Wg rejestrów sądowych liczba zarejestrowanych za ten okres tytułów wynosi 1461 (w czym: z lat 1990–1994 – 515 tytułów; 1995–1999 – 489 nowych tytułów; 2000–2002 – 384 nowych tytuły; 2003 – 73 nowe tytuły) – dane na podstawie: Rejestru Dzienników i Czasopism w Krakowie [Sąd Okręgowy w Krakowie]. Źródło: *Weryfikacja pism zarejestrowanych w Krakowie [2003]*. Archiwum Centrum Monitoringu Wolności Prasy – www.freepress.org.pl/old/krakow.doc [dostęp: 14.11.2015].

choć do 1989 roku w praktyce nie istniała, w 1998 stanowiła już ponad 4% oferty; podobnie prasa sublokalna, mimo iż w 1989 liczyła tylko 3 tytuły w 1998 urosła do 6%. Znaczny wzrost wystąpił w grupie: pism kulturalnych (z 3,9% do 7%), dziecięcych i młodzieżowych (1,5% do 4%); na podobnym poziomie utrzymał się wskaźnik liczby: dzienników informacyjnych (ok. 1%), prasy społeczno-politycznej (7–7,5%)⁹, pism religijnych (15–18%) oraz sportowych i turystycznych (3%); zmalał natomiast udział periodyków naukowych i fachowych (spadek z 66% do 45%).

Tab. 2. Prasa krakowska 1989–1998 wg typów

Rok	Gazety (z mutacjami)	Polityczne	Kulturalne	Sublokalne	Religijne katolickie	Naukowe, fachowe	Dziecięce	Reklamowe	Sportowe	Inne	Razem
1989	3	46	19	6	59	248	8	3	13	7	412
1990	6	48	27	10	77	265	16	5	13	16	483
1991	6	47	29	10	82	286	24	21	20	20	543
1992	6	45	36	16	91	310	30	35	21	25	611
1993	6	52	46	23	118	338	34	31	22	30	698
1994	6	51	48	34	136	338	43	31	23	34	742
1995	6	55	60	39	154	366	54	33	25	35	825
1996	5	63	64	47	159	387	58	39	27	40	887
1997	6	61	70	53	173	419	39	42	29	48	938
1998	5	66	70	55	178	451	39	39	34	50	985
Ogółem:											
Wzrost 1989–1998	66%	43%	268%	816%	201%	81%	387%	1200%	161%	614%	139%
Sprzed 1989	3	27	14	3	53	237	5	0	11	4	357
Nowe	7	102	115	82	161	291	85	82	34	67	1026
Zawieszzone	5	67	63	37	36	95	56	44	11	23	437
ŹRÓDŁO: obliczenia własne											

Poczynione spostrzeżenia należy jednak skorygować informacją o względnych przyrostach w każdej z grup czasopiśmienniczych z osobna. Zaobserwowane zmiany w hierarchii nie oznaczały bynajmniej, aby którykolwiek z typów czasopism w okresie przemian przeżywał regres lub znalazł się w stagnacji. Wzrosty wystąpiły bowiem

⁹ Wraz z uwzględnieniem ważniejszych pism drugoobiegowych, które ukazywały się w 1989 roku.

w każdej z grup, choć – podkreślmy – ich tempo było zróżnicowane. Obok już wspomnianych pism reklamowych i sublokalnych, których liczba rosła najszybciej (odpowiednio: 1200% i 816%), wysokie tempo towarzyszyło prasie młodzieżowej (387%), kulturalnej (268%), sportowej (161%); szybko poszerzała się też oferta różnego typu magazynów (614%). Relatywnie słabiej rozwijały się natomiast grupy: pism naukowych (81%) i społeczno-politycznych (43%, jeśli uwzględnimy ważniejsze pisma drugoobiegowe wydawane w 1989 roku). Nie zmienił się z kolei rynek dzienników informacyjnych¹⁰. Mimo przejściowego ożywienia w latach 1990–1995, gdy jednocześnie wydawano nawet 6 gazet, do końca dekady dotrwały tylko trzy tytuły, w tym dwa o rodowodzie sięgającym PRL („Gazeta Krakowska” i „Dziennik Polski”) oraz założona w 1990 roku mutacja „Gazety Wyborczej” („Gazeta w Krakowie”).

Precyzyjniejszych informacji o skali przekształceń dostarcza analiza jakościowa dla każdego typu z osobna, gdyż poszczególne gałęzie typologiczne podlegały różnym prawidłom rozwoju i zależały od innych bodźców.

Najgłębsze przeobrażenia w krakowskiej prasie zaszły na łamach gazet, czyli codziennej prasy informacyjno-publicystycznej. Aktualnie czołówki gazet wyrażają społeczne niepokoje, informują, komentują rzeczywistość, dostarczają rozrywki i kolorowymi reklamami nakłaniają do zakupów; tu kreowane są wizerunki liderów opinii, nagłaśniane afery i utrwalane społecznie akceptowane modele zachowań. Oczywiście rola prasy drukowanej w otoczeniu mediów elektronicznych została w ostatnich latach znacznie ograniczona (głównie przez telewizję i Internet), lecz wciąż jej rola jako medium jest znacząca.

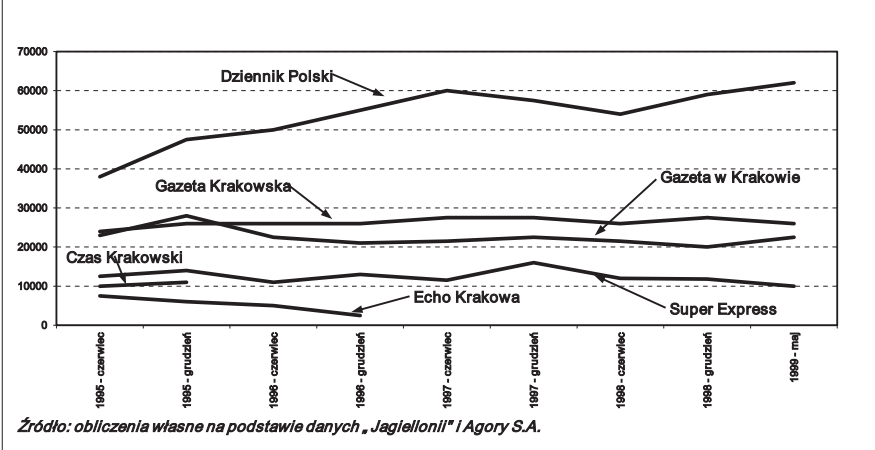
¹⁰ W tab. 2 uwzględniono również mutacje dzienników („Nasz Dziennik w Małopolsce” i „Super Express”), stąd zawyżony wskaźnik 66% wzrostu.

Tab. 3. Gazety krakowskie i ich średnie dzienne nakłady w latach 1989–1999

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Gazeta Krakowska	183000	70000	76000	80000	60000	60000	30000	34650	35303	39895	47480
Dziennik Polski	114838	90000	90000	88000	70000	70000	45000	70000	70000	78057	82500
Echo Krakowa	79892	50000	46000	50000	50000	38000	27600	20000			
Czas Krakowski		43000	45000	30000	160000	80000	20000				
Nowy Czas Krakowski									40000		
Gazeta w Krakowie		30000	30000	30000	30000	30000	40600	31000	33500	35754	38881
Depesza		8000									
Małopolski Nowy Świat				15000	15000						
Tempo	80730	60000	50000	50000	50000	50000	40000	55000	52000	52000	52000
Razem	458460	343008	337000	328015	420015	328000	203200	210650	230803	205706	226849

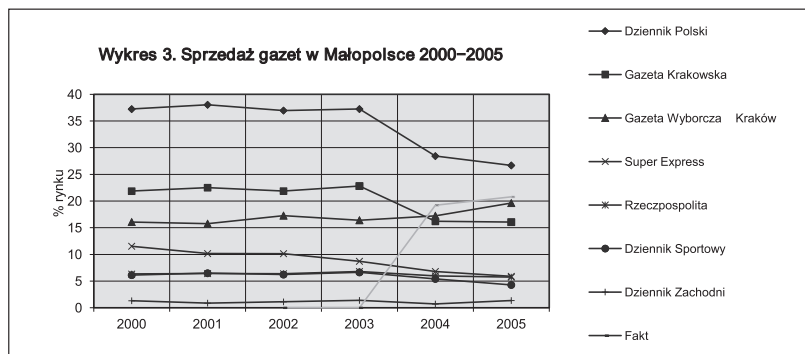
ŹRÓDŁO: obliczenia własne

Wykres 2. Sprzedaż gazet w Małopolsce 1995–1999 – wydania codzienne [egz.]

W Krakowie dynamiczny okres rozwoju prasy codziennej rozpoczął się dopiero po zakończeniu procesu prywatyzacji gazet RSW (I połowa 1991 roku). Od tego bowiem czasu wszystkie krakowskie gazety działały już na równych zasadach, były wolne od nacisków politycznych, miały podobny status prawny i dysponowały kapitałem. Duży wpływ na ich dalszy rozwój wywarły czynniki ekonomiczne. Porównując stan sprzed transformacji i po niej, można sformułować kilka uogólnień. Jakkolwiek w badanym okresie rynek gazet nie zmienił się w sensie liczbowym (3 tytuły przed i po transformacji), to jednak wyraźnie zmalała jego chłonność – w końcu lat dziewięćdziesiątych

sprzedawano tu prawie trzykrotnie mniej egzemplarzy niż u progu przemian (w 1989 – 377 tys. egz., w 1998 – 153 tys. egz. – por. tab. 3 i wykres 2). W sensie ekonomicznym można zatem mówić, że w Krakowie utrwalił się klasyczny model oligopolu. Tendencja ta utrzymała się z zasadzie również kolejnych latach, choć z roku na rok chłonność rynku jest coraz mniejsza (wykres 3).

Źródło: przeliczenia własne na podstawie danych Związku Kontroli Dystrybucji Prasy [maj 2005]

Stan ów tłumaczą dwa inne zjawiska: z jednej strony zadziałał długofalowy spadek czytelnictwa gazet regionalnych (wskaźnik ten obniżył się z 69% w 1990 do 47% w 1997)¹¹, z drugiej istotnie wpłynęło nań odwrócenie proporcji w strukturze przychodów przedsiębiorstw wydawniczych – u schyłku dekady sprzedaż egzemplarzowa pokrywała tylko 20–30% kosztów (wpływy z reklam 70–80%), choć jeszcze w roku 1988 wskaźniki te były odwrotne (72% sprzedaż, 28% reklama). Innym, wciąż jeszcze mało zbadanym powodem spadku chłonności rynku jest rosnący wpływ gazet bezpłatnych¹² oraz mediów internetowych¹³.

¹¹ R. Filas, *Odbiór mediów masowych w Polsce u progu lat dziewięćdziesiątych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3/4, s. 121–132; R. Filas, *Polskie czasopisma w XXI wieku – rozwój czy kryzys?*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2007, nr 1/2, s. 11–50.

¹² Por. I. S. Fiut, *Prasa bezpłatna w Polsce w latach 1999–2001*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2002, z. 1/2, s. 69–83; idem, *Prasa bezpłatna i lokalna w Małopolsce. Nowe zjawiska*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków 2007, s. 165–174.

¹³ Por. Raporty roczne IAB z lat 2003–2008 –<http://www.iabpolska.pl/2008021027/raporty.html> [dostęp: 14.11.2015]. Szczególnie raport: *Internet 2008. Raport strategiczny IAB*, Warszawa 2008, s. 38, wykres: Kategoria tematyczna: Informacje, publicystyka, media według zasięgu.

Zaobserwowany już w pierwszym okresie transformacji wzrost znaczenia reklamy zaowocował z kolei niebagatelnym, 12-krotnym wzrostem powierzchni reklamowej (w roku 1998 wzrósł o 1196% w porównaniu do 1989), to zaś pociągnęło za sobą radykalny wzrost objętości gazet – średnio o 595%, spowodowało pojawienie się dodatków tematycznych i zachęciło do poprawy jakości druku (upowszechnił się druk offsetowy i kolor). Wzrost liczby kolumn był zatem zabiegiem koniecznym, by wchłonąć treści reklamowe i nie zaburzyć rozsądnych proporcji pomiędzy powierzchnią reklamową a treściami dziennikarskimi.

Tab. 4. Tematyka krakowskich gazet w roku 1998						
<i>Dział</i>	<i>Powierzchnia [kolumn tygodniowo]</i>			<i>Udział procentowy [%%]</i>		
	Gazeta Krakowska	Dziennik Polski	Gazeta w Krakowie	Gazeta Krakowska	Dziennik Polski	Gazeta w Krakowie
1. Aktualności społeczno-polityczne	68,05	63,90	12,80	29,33	18,68	9,14
w tym:						
• Świat	6,00	8,50	0,00	2,59	2,49	0,00
• Kraj	6,50	19,90	0,00	2,80	5,82	0,00
• Region	15,95	10,00	2,50	6,88	2,92	1,79
• Lokalne	39,60	25,50	10,30	17,07	7,46	7,36
2. Kultura	11,55	19,75	14,80	4,98	5,77	10,57
3. Gospodarka	7,30	24,60	2,10	3,15	7,19	1,50
4. Sport	38,45	31,40	4,30	16,57	9,18	3,07
5. Rolnictwo, ogród	0,80	2,00	0,00	0,34	0,58	0,00
6. Nauka, technika, edukacja	1,50	12,90	1,00	0,65	3,77	0,71
7. Budownictwo	2,40	5,80	0,00	1,03	1,70	0,00
8. Motoryzacja	2,60	7,30	0,00	1,12	2,13	0,00
9. Turystyka	1,00	3,80	0,00	0,43	1,11	0,00
10. Kalendarzyk imprez	9,70	12,90	16,30	4,18	3,77	11,64
11. Program TV [bez wkładki]	7,00	9,00	5,00	3,02	2,63	3,57
12. Rozrywki	4,25	5,20	1,00	1,83	1,52	0,71
13. Inne	10,85	12,20	7,10	4,68	3,57	5,07
14. Ogłoszenia i reklamy	66,55	131,25	75,60	28,69	38,38	54,60
w tym:						
• Reklamy	37,95	73,70	41,30	16,36	21,55	29,50
• Ogłoszenia	27,90	49,55	33,80	12,03	14,49	24,14
• Nekrologi	0,70	8,00	0,50	0,30	2,34	0,36
Razem:	232	342	140	100,00	100,00	100,00
<i>ŹRÓDŁO: obliczenia własne</i>						

Znamienną cechą transformacji było odrodzenie się kontrolnej funkcji mediów, w ślad za tym większość gazet (szczególnie regionalnych) wyraźnie unikała politycznego samookreślenia i deklarowała się jako pluralistyczne. Zjawisko to potwierdzały również badania ankietowe¹⁴, z których wynikało, że czytelników krakowskich gazet nie łączyła żadna określona polityczna orientacja. Rozkład wyborczych deklaracji wśród klienteli poszczególnych dzienników nie różnił się znacznie i każdorazowo wiernie odzwierciedlał przekrój sympatii panujących w Małopolsce.

Łamy krakowskich gazet zmieniły się także pod względem tematycznym (por. tab. 4): znacznie zmalał udział tekstów społeczno-politycznych (spadek z 30–60% w roku 1989 do 9–30% w roku 1998), wzrosła natomiast powierzchnia reklam (z 6–29% w 1989 do 29–55% w 1998) i tekstów sportowych (z 4–11% w 1989 do 3–16% w 1998), choć w niewielkim stopniu zachwiały się proporcje w innych grupach (gospodarka, nauka, rozrywki). Pośrednio można to tłumaczyć komercyjną pogonią za czytelnikiem; dobór tematów nie wynikał, jak w latach PRL, z narzuconej przez dysponenta polityki redakcyjnej, lecz był określany i weryfikowany przez czytelnika. Warto dodać, że wbrew pozorom nie zmalała obecność kultury na łamach, jakkolwiek spadł nieznacznie jej procentowy wskaźnik w ogólnej powierzchni (z 8–17% do 4–10%), lecz realnie wzrosła ponad trzykrotnie (z 3–5 kolumn w roku 1989 do 11–19 kolumn w 1998), co wynika z kilkukrotnego wzrostu objętości gazet.

Od początku lat dziewięćdziesiątych w dziennikach zaznaczył się także kryzys formuły, a ściślej: zmiana funkcji informacyjnej. Z uwagi na konkurencyjność mediów szybszych (radio, telewizja, Internet) nastąpiła w gazetach dewaluacja czystej informacji jako gatunku. W otoczeniu mediów elektronicznych drukowana gazeta nie jest bowiem w stanie odpowiednio szybko reagować na wydarzenia (opóźnienie trwa co najmniej kilka, kilkanaście godzin), zatem jej informacyjna rola sprowadza się coraz częściej nie do publikowania depesz, lecz komentowania, stąd niemal całkowity zanik krótkich newsów na rzecz informacji skomentowanej. Dotyczy to jednak tylko informacji o randze krajowej i depesz ze świata, gdyż pozycja doniesień lokalnych jest wciąż niezachwiana.

¹⁴ *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Jesień–zima 1993/1994*, t. 1, Kraków 1994.

Wśród wykazanych zmian warto także podkreślić wpływ czynnika technologicznego. W prasie codziennej pociągnął on bowiem skutki najdalej idące. Wdrożenie komputerów, DTP i Internetu spowodowało w redakcjach zupełnie inną organizację pracy, szybszy obieg materiałów, ułatwiło pozyskiwanie depesz i relacji terenowych. Wzrosła zatem niebagatelnie wydajność, a dzienniki mimo kilkukrotnego wzrostu liczby drukowanych tekstów nie zwiększyły znacznie liczby zatrudnionych dziennikarzy. Warto dodać, że nowa organizacja pracy (modernizacja, komputeryzacja i przeniesienie procesu składu z drukarni do redakcji) spowodowało szereg zmian warsztatowych, m.in. likwidację redakcji nocnych, zaś upowszechnienie się Internetu istotnie zmieniło proces komunikacji i pozyskiwania depesz.

Przewartościowanie w latach 90. było ogromne i spowodowało, że zmieniła się koncepcja dziennika; można rzec, że zachwiały się obowiązujące wcześniej standardy prasy codziennej i legły w gruzach wzory wypracowane przez całe pokolenia redaktorów. W sensie makro potwierdziła się natomiast zdumiewająca ogólnopolska prawidłowość, że mimo znacznego ruchu na rynku wydawniczym test transformacji przetrwały tytuły o długich tradycjach. Skłania to do postawienia tezy, że niebagatelny wpływ na wybory lekturowe ma przyzwyczajenie czytelnicze. Jakkolwiek w Krakowie w okresie szczytu ukazywało aż się sześć gazet codziennych, z przekształceń zwycięsko wyszły tylko trzy – dwa były pisma RSW („Dziennik Polski” i „Gazeta Krakowska”) i powołana w roku 1990 mutacja „Gazety Wyborczej”. Nie wytrzymały konkurencji jedynie tytuły powołane po 1989 („Depesza”, „Małopolski Nowy Świat”, „Czas Krakowski”). Upadło jednak zasłużone, drukowane od 1946 roku „Echo Krakowa”. Przypadek ten należy jednak wiązać z ogólnym kryzysem prasy popołudniowej, dla której zbyt mocną konkurencją stały się wysokonakładowe tabloidy i prasa kolorowa. Od 1995 roku pisma popołudniowe praktycznie przestały istnieć, uległy likwidacji lub były wydawane w godzinach porannych. „Echo Krakowa”, jako jedna z ostatnich popołudniówek w kraju, podzieliło ten los; w roku 1997 zostało przejściowo zawieszona, a następnie zdegradowane do roli sublokalnej wkładki w „Gazecie Krakowskiej”. Z drugiej strony zjawisko to po części tłumaczy wolny proces koncentracji w mediach. Już bowiem w 1999 roku, podobny los czekał „Tempo” (wchłonięte przez „Dziennik Sportowy”),

a następnie samą „Gazetę Krakowską”, która od września 2007 stała się mutacją dziennika „Polska”.

W porównaniu z pracą codzienną zmiany w prasie społeczno-politycznej nie były tak duże. Wzrosła wprawdzie liczba wydawanych tytułów i poszerzył się horyzont zróżnicowania (129 tytułów lub 209, jeśli uwzględnimy efemeryczną prasę drugoobiegową z lat 1989–1990), z drugiej strony rynek ów uległ atomizacji, znacznie spadły nakłady i zasięg oddziaływania. Poza kilkoma krakowskimi pismami o ogólnopolskich ambicjach („Tygodnik Powszechny”, „Arcana”, „Tygodnik AWS”, „Wieści” i „Zdanie”) pozostałe tytuły miały bardzo wąski lub lokalny zasięg oddziaływania. Wśród wymienionych niektóre zamilkły niebawem z rozmaitych powodów: albo wraz z politycznym upadkiem swego protektora, jak „Tygodnik AWS” (1997–2000), wydawany wcześniej przez małopolskie struktury Solidarności pt. „Tygodnik Małopolska” (1989–1997), albo wyczerpała się ich formuła np. ludowe „Wieści” (1957–2004). W podobnym kierunku zdążają pozostałe pisma, których zasięg z roku na rok maleje coraz bardziej – najlepszym tego przykładem jest zasłużony „Tygodnik Powszechny”, który, mimo że w 1989 roku drukował ponad 100 tys. egz., już w połowie 1991 stracił 2/3 audytorium (30 tys. egz.) i proces ten z wolna ciągle postępuje – w marcu 2009 roku pojawiły się enuncjacje medialne, o rychłym upadku pisma¹⁵.

Tab. 5. Wybrane charakterystyki krakowskiej prasy społeczno-politycznej 1989–1998

ŻYWOTNOŚĆ		CZĘSTOTLIWOŚĆ		AFILIACJA POLITYCZNA	
Czas trwania [lata]	Liczba	Typ	Liczba	Typ ugrupowania	Liczba
Do 1 roku	41	Tygodnik	16	Solidarność i KO	24
2	22	Dwutygodnik	7	Prawica i centroprawica	42
3	11	Miesięcznik	33	Centrum	9
4	9	Dwumiesięcznik	8	Lewica	15
5	5	Kwartalnik	11	Ludowcy	8
6	4	Półrocznik	5	Inne	31
7	6	Rocznik	12	Razem:	129
8	9	Nieregularne	37		
9	4	Razem:	129		
10 lat i więcej	18				
Razem:	129				

ŹRÓDŁO: obliczenia własne

¹⁵ Por. *Stan kryzysowy w „Tygodniku Powszechnym”*, „Gazeta Wyborcza” z 4 III 2009 oraz serwis „Kronika” TVP Info. Oddz. w Krakowie z 12 III 2009.

Statystycznie zatem dominowały wśród pism społeczno-politycznych efemeryczne biuletyny partyjne oraz pisma doraźnych grup interesu, które przejawiały wzmożoną aktywność tylko w okresie kampanii wyborczych. Warto jednak wskazać na polityczną swoistość Krakowa – utrzymujący się od lat wysoki wskaźnik poparcia dla partii prawicowych¹⁶. Tezę tę potwierdza również statystyczna analiza prasy politycznej – aż 32% to pisma o orientacji prawicowej i centroprawicowej oraz nieco ponad 18% związanych z Solidarnością, podczas gdy inne ugrupowania reprezentowano znacznie skromniej (lewica – 11%, centrum i ludowcy – po 6%). Warto dodać, że prasa polityczna lat 90. w porównaniu z okresem PRL doznała jeszcze jednego uszczerbku – straciła sojusznika w redakcjach prasy codziennej (zanikł bowiem dominujący w latach PRL model gazety partyjnej); poza kilkoma gazetami ogólnopolskimi o czytelnym politycznym afiliacjach („Trybuna”, „Nasz Dziennik”) niemal wszystkie gazety regionalne unikają ideowego samookreślenia i nie angażują się otwarcie w walkę polityczną.

Czasopiśmiennictwo kulturalne podczas transformacji doświadczyło zmian bardzo głębokich. Oferta krakowskich wydawnictw z tej grupy w ciągu dziesięciu lat poszerzyła się przeszło czterokrotnie (z 14 do 66 tytułów lub do 129 wliczając zawieszony). Nie oznaczało to bynajmniej, aby zaistniały jakieś szczególne warunki jej rozwoju. Wręcz przeciwnie: wzrost liczby pism kulturalnych zdawał się być negatywnym następstwem atomizacji życia artystycznego. Wskutek zaniku państwowego mecenatu i drastycznego ograniczania dotacji dla związków twórczych, życie artystyczne po 1989 roku rozpadło się na wiele niezależnych obiegów (towarzyskich, grup skupionych wokół sponsorów, imprez, samorządów, lokalnych autorytetów itp.), skłóconych i podzielonych ideowo. Paradoksalnie, artystów, a szczególnie literatów, dzieliły nie tyle różnice estetyczne, co historyczna pamięć i polityczne uprzedzenia. W każdym środowisku panowała zgoła odmienna hierarchia wartości i krąg uznawanych autorytetów (twórców drukowanych w „Tygodniku Powszechnym” próżno by szukać np. w „Lekturze”).

¹⁶ Por. H. Kubiak, *Wielopartyjność in statu nascendi*, [w:] *Partie polityczne w wielkim mieście. Szkic do portretu partii politycznych Krakowa*, Kraków 1997, s. 13–39.

Tab. 6. Wybrane charakterystyki krakowskiej prasy kulturalnej 1989–1998					
ŻYWOTNOŚĆ		CZĘSTOTLIWOŚĆ		TYPY	
<i>Czas trwania [lata]</i>	<i>Liczba</i>	<i>Typ</i>	<i>Liczba</i>	<i>Typ</i>	<i>Liczba</i>
Do 1 roku	26	Dziennik	1	O zakresie ogólnym	41
2	11	Tygodnik	5	Literackie	27
3	8	Dwutygodnik	3	Muzyczne	19
4	3	Miesięcznik	45	Filmowe i teatralne	13
5	2	Dwumiesięcznik	10	Mniejszości narodowe	10
6	2	Kwartalnik	25	Plastyczne	8
7	5	Rocznik	7	Inne	7
8	3	Nieregularne	33	„Małych ojczyzn“	4
9	1	Razem:	129	Razem:	129
10 lat i więcej	68				
Razem:	129				
ŹRÓDŁO: obliczenia własne					

Modelowym przykładem wspomnianych podziałów było środowisko literackie. Przez całą dekadę toczyła się tu walka o wpływy starych (Związek Literatów Polskich) i nowych (Stowarzyszenie Pisarzy Polskich) stowarzyszeń pisarzy oraz dystansujących się od nich środowisk młodoliterackich. Czasopisma potwierdzały te podziały: młoda awangarda wydawała „bruLion”, odrębny obieg tworzyły pisma zbliżone do SPP (np. „Dekada Literacka”, „NaGłos”), w innych tytułach drukowali pisarze z ZLP (np. „Lektura”, „Proza, Proza, Proza”), a w jeszcze innych pokolenie dwudziestolatków (np. „Studium”). Warto podkreślić, że wśród wymienionych tytułów znalazły się także pisma promieniujące w latach 90. na całą polską literaturę – taką pozycję zapewnił sobie bez wątpienia „buLion” i „NaGłos”. Pozostałe grupy prasy kulturalnej były wyraźnie słabsze. Tylko nielicznym tytułom udało się przełamać barierę lokalności i wejść w szerszy obieg. Warty uwagi jest pięć magazynów: „Przekrój”, „Student”, „Kraków”, „Suplement” i „Didaskalia”. Z grupy tej jedynie „Przekrój” legitymował się liczącym nakładem i mimo znacznego spadku popularności (475 tys. egz. w 1989 i niespełna 40 tys. w 1998) był jedynym z niewielu krakowskich pism kulturalnych funkcjonujących w szerokim obiegu. Warto jednak dodać, że dotyczyło to schyłkowego etapu w dziejach pisma – tzn. tuż przed zmianą formuły przed przeniesieniem redakcji do Warszawy w 2002 roku.

W latach dziewięćdziesiątych oferta periodyków kulturalnych bardzo się poszerzyła (por. tab. 6). Pojawiły się na rynku nowe rodzaje wydawnictw, np. kulturalna prasa dla obcokrajowców (5 tytułów); drukowa-

no informatory repertuarowe (9); wydawano pisma filmowe i teatralne (13), muzyczne (19), a także coraz liczniejsze wydawnictwa kulturalne dla mniejszości narodowych (10) i prasę „małych ojczyzn” (4). Ważną podporą dla prasy kulturalnej była także prasa codzienna, która mimo daleko posuniętej komercjalizacji wciąż żywo interesowała się wydarzeniami artystycznymi. Warto podkreślić, że rola gazet była na tym polu bardzo doniosła, gdyż z uwagi na zanik wysokonakładowej prasy kulturalnej było to jedyne masowe medium transmisji dziedzictwa kulturowego (por. tab. 4). Reasumując: mimo ogromnego potencjału krakowskiego środowiska artystyczno-literackiego, segment krakowskiej prasy kulturalnej nie odzwierciedla lokalnych mocy twórczych, zaś ukazujące się tu pisma z nielicznymi wyjątkami nie weszły na rynek ogólnopolski. Dodatkowo okres transformacji przyczynił się do upadku wielu zasłużonych i znanych pism – czego koronnym przykładem jest likwidacja „Życia Literackiego” (1951–1990), którego nie udało się zastąpić „Dekadą Literacką” (od 1990). Podstawowym zatem kanałem dystrybucji treści kulturalnych stały się już do początku lat 90. XX wieku gazety codzienne, które w Krakowie drukują tygodniowo kilkanaście kolumn publicystyki i wiadomości kulturalnych, stając się w istocie substytutem nieistniejącego tygodnika („Dziennik Polski” – 19,75 kolumny; „Gazeta w Krakowie” – 14,80; „Gazeta Krakowska” – 11,55).

Wydawana w Krakowie katolicka prasa religijna była fenomenem na skalę krajową. Wyróżniała się zarówno liczebnie i nakładowo, jak również pod względem zróżnicowania. Pod względem statystycznym (214 tytułów) krakowski ośrodek wydawniczy zajmował pierwsze miejsce w kraju, dystansując znacznie inne diecezje (m. in. warszawską, lubelską, poznańską, warszawsko-praską i katowicką). Źródłem tego zjawiska było kilka. Złożyły się nań zarówno silne wpływy środowiska krakowskich duchownych (liczebnie największego w kraju), jak i bogate tradycje wydawnicze oraz aktywność świeckich środowisk intelektualnych (np. „Tygodnika Powszechnego”). Wpływy te były widoczne nawet w okresie PRL – mimo niesprzyjających okoliczności w latach 1945–1989 ukazywało się tu aż 69 tytułów. Przełom nastąpił w 1989 roku. Oferta prasy katolickiej, na którą u progu przemian składały się tylko 53 tytuły (w większości zakonne i teologiczne) wzrosła niebawem o dalsze 161 wydawnictw, tworząc zróżnicowaną mozaikę katolickich periodyków (tab. 7).

Tab. 7. Wybrane charakterystyki krakowskiej prasy katolickiej 1989–1998					
NAKLADY		CZĘSTOTLIWOŚĆ		TYPOLOGIA	
Przedział	Liczba	Typ	Liczba	Typ	Liczba
Do 500 egz.	49	Tygodnik	27	Magazyny (razem)	65
501-1000 egz.	28	Dwutygodnik	2	w tym:	
1001–5000 egz.	30	Miesięcznik	48	• Duchowości religijnej	22
5001–25000 egz.	15	Dwumiesięcznik	20	• Ruchów charytatywnych	15
Powyżej 25000 egz.	4	Kwartalnik	32	• Stowarzyszeń katolickich	13
Brak danych	88	Półrocznik	3	• Dziecięce i młodzieżowe	7
Razem:	214	Rocznik	15	• Religijno-społeczne	4
		Nieregularnie	67	• Inne (misyjne i pielgrzymkowe)	4
		Razem:	214	Parafialne	67
				Duszpasterskie	7
				Teologiczne	32
				Zakonne	43
				Razem:	214

U schyłku XX wieku drukowano w Krakowie 22 pisma duchowości religijnej (np. „Posłaniec Serca Jezusowego”, „List”), 13 magazynów katolickich stowarzyszeń społecznych (np. „Wychowawca”, „Naturalne Planowanie Rodziny”), 15 magazynów wspólnot charytatywnych (np. „Światło i Cienie”), 7 katolickich pism dziecięcych i młodzieżowych (m.in. „Droga”, „Jaś”, „eSPe”), 4 magazyny religijno-społeczne, czyli katolickie pisma opinii (m. in. „Źródło”, „Krakowski Gość Niedzielny”) i 4 inne (misyjne i pielgrzymkowe). Bezprecedensowy rozkwit zanotowała prasa parafialna (67 tytułów) i wydawnictwa zakonne (43), poszerzyła się także oferta czasopism teologicznych (32) i duszpasterskich (7). Warto jednak dodać, że rozwój prasy katolickiej był trochę odmiennie uwarunkowany niż innych grup wydawnictw. Jeśli pominąć właściwe dla rozwoju całej prasy czynniki polityczno--prawne i gospodarcze, to na wzrost aktywności katolickich wydawców inspirująco wpłynęły także dokumenty kościelne (m. in. wydana w 1992 instrukcja „Aetatis novae”), a przede wszystkim stworzenie własnej infrastruktury informacyjnej (Katolicka Agencja Informacyjna, telewizja, radio, katolickie szkoły dziennikarskie, stowarzyszenia branżowe). Niebagatelne znaczenie miało też ożywienie w kręgach laikatu, gdy po latach zastoju lawinowo formowały się grupy interesu, powoływano katolickie stowarzyszenia społeczno-religijne, kulturalne, edukacyjne

i charytatywne oraz odradzały się wspólnoty charyzmatyczne i modlitewne.

Zmiany w prasie naukowej i fachowej nie były tak dynamiczne, jak w innych typach czasopiśmiennictwa (zanotowano wzrost tylko o 81%). Mimo to rzeczywisty ruch wydawniczy był tu ogromny (291 nowych tytułów i 95 likwidacji), gdyż wydawnictwa specjalistyczne były na krakowskim rynku prasowym grupą wyraźnie dominującą i obejmowały 37,8% oferty (524 tytuły). Warto na wstępie zauważyć, że obieg prasy naukowej i fachowej jest tworem bardzo specyficznym, znacznie odbiegającym warsztatowo i funkcjonalnie od tradycyjnie pojmowanego dziennikarstwa (jest przede wszystkim medialnym przedłużeniem procesu badawczego), z definicji więc wymaga innych teorii, metod i narzędzi badawczych. Inny był też jego rozwój i determinanty; szczególnie niewielki wpływ odegrały tu czynniki, które wytyczały kierunki przekształceń prasy codziennej czy popularnej.

Tab. 8. Krakowska prasa naukowa, fachowa i popularnonaukowa 1989–1998

Dyscyplina	Naukowe	Zeszyty	Fachowe	Popularno-naukowe	Razem
Medycyna, farmacja	31	0	23	0	54
Ekonomia, gospodarka, finanse	5	6	33	0	44
Rolnictwo, leśnictwo	19	7	17	0	43
Budownictwo, architektura	3	3	26	0	32
Ekologia, środowisko naturalne	8	4	8	12	32
Prawo, administracja	11	3	17	0	31
Pedagogika	4	6	15	0	25
Biologia	17	6	0	1	24
Nauka ogólnie	20	0	0	0	20
Filologia, literaturoznawstwo	10	5	0	2	17
Historia	11	6	0	0	17
Językoznawstwo	14	3	0	0	17
Górnictwo	4	2	9	0	15
Elektrotechnika, automatyka	4	4	5	0	13
Hutnictwo, metalurgia	9	1	1	0	11
Sztuka	6	5	0	0	11
Archeologia	8	1	0	0	9
Energetyka, surowce mineralne	5	0	3	0	8
Książka, prasa, biblioteka	4	2	2	0	8

Filozofia	5	2	0	0	7
Geografia	5	2	0	0	7
Geologia	5	2	0	0	7
Matematyka	3	4	0	0	7
Chemia	2	4	0	0	6
Fizyka	3	3	0	0	6
Informatyka	0	2	3	1	6
Mechanika	2	4	0	0	6
Psychologia	1	2	3	0	6
Wojskowość	2	1	0	3	6
Geodezja	1	2	2	0	5
Technika, inżynieria	1	3	1	0	5
Astronomia	1	1	0	2	4
Kultura fizyczna	2	2	0	0	4
Etnografia	1	2	0	0	3
Materiałoznawstwo, ceramika	2	1	0	0	3
Transport	0	1	2	0	3
Politologia	1	1	0	0	2
Religioznawstwo	1	1	0	0	2
Socjologia	0	2	0	0	2
Razem	231	106	170	21	528
ŹRÓDŁO: obliczenia własne					

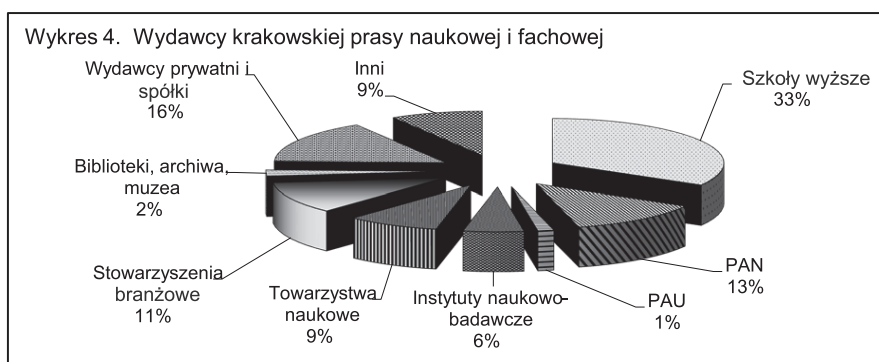
Odmienności było więcej. W odróżnieniu o innych grup czasopiśmienniczych, których dynamiczny wzrost nastąpił dopiero w latach 90., system wydawnictw naukowych rozwinął się znacznie wcześniej. Po intensywnym okresie wzrostu w latach 50. i 60., już w roku 1971 urósł do liczby 150 tytułów i poszerzał się dalej, dochodząc w 1989 do 237 pism. U progu przemian prasa naukowa i fachowa była zatem grupą zarówno liczebnie dominującą, jak i w pełni ukształtowaną. Mimo drastycznego spadku nakładów na naukę, jaki nastąpił po 1989, wydawnictwa naukowe nie zatrzymały się w rozwoju. Licząca w 1989 roku 215 tytułów oferta pism naukowych rosła dalej osiągając w 1998 liczbę ponad 300 wydawnictw. Obok nich coraz dynamiczniej rozwijały się pisma fachowe, których rozwój pobudzała prywatna przedsiębiorczość i rosnąca aktywność stowarzyszeń branżowych (wzrosły z 18 tytułów w roku 1989 do 134 w 1998) oraz magazyny popularno-naukowe (z 9 w 1989 do 21 w 1998).

Rozwojem badanej grupy rządzi ważna właściwość: oferta pism specjalistycznych jest swoistym odbiciem lokalnej infrastruktury naukowej, technicznej i gospodarczej. Prawidłowość tę potwierdza zarówno statystyczna analiza dynamiki rynku, jak i kierunków jego rozwoju. Dzięki niej można ustalić np. porządek najliczniej reprezentowanych w Krakowie (kadrowo i instytucjonalnie) kierunków badawczych. Ranking otwierają nauki społeczne stanowiące 22,73% oferty czasopism naukowych (120 tytułów), humanistyka – 17,23% (91), nauki techniczne – 14,96% (79), nauki o Ziemi – 14,02% (74) i medycyna – 10% (54) oraz nieco słabiej reprezentowane nauki matematyczno-przyrodnicze – 8,9% (47) i rolnicze – 8,14% (43).

Trudniejsze jest wskazanie najbardziej rozwiniętych dyscyplin naukowych. Częściową tylko odpowiedź niosą wskaźniki zaczerpnięte z międzynarodowych indeksów. W świetle danych za rok 1998 najwyższe notowania w zakresie nauk ścisłych osiągnęła krakowska biologia (5 tytułów cytowanych w SCI – „Folia Biologica”, „Acta Physiologiae Plantarum”, „Folia Histochemica et Cytobiologica” i dwie serie „Acta Biologica Cracoviensia”), nauki medyczne (2 tytuły – „Journal of Physiology and Pharmacology” i „Polish Journal of Pharmacology”) oraz fizyka jądrowa („Acta Physica Polonica B”). Spośród dyscyplin humanistycznych wysokim uznaniem cieszy się językoznawstwo (4 tytuły – „Rocznik Słowistyczny”, „Biuletyn PTJ”, „Slavia Orientalis”, „Stylistyka”), literaturoznawstwo („Ruch Literacki”), historia („Studia Historyczne” i „Historyka”) oraz filozofia („Kwartalnik Filozoficzny”). Należy dodać, że z uwagi na brak danych obraz jest niekompletny.

Przedstawiony wizerunek warto jeszcze uzupełnić informacją o wydawcach (wykres 4), gdyż rozkład ów w ogólnych zarysach odzwierciedla instytucjonalną strukturę krakowskiej nauki. Najwięcej tytułów wydają szkoły wyższe (32%), dalej PAN i PAU (razem 15%), instytuty naukowo-badawcze (6%), towarzystwa naukowe (9%), stowarzyszenia branżowe (11%), wydawcy prywatni i spółki (16%) oraz instytucje o profilu edukacyjnym (9%). Statystyczna analiza czasopiśmiennictwa specjalistycznego pozwoliła także na ustalenie miejsca Krakowa na naukowej mapie Polski. Z dostępnych danych z roku 1998 wynika, że krakowski ośrodek obejmował ok. 13% krajowego

strumienia informacji naukowej (wydawnictw naukowych), co sytuowało go na drugim miejscu w Polsce. Ustępował jedynie stolicy, gdzie wydawano 34% oferty, jednocześnie znacznie wyprzedzał inne ośrodki akademickie (Wrocław i Poznań – po 7%, czy Łódź i Lublin – po 4%).

Wśród pozostałych typów prasy na szczególną uwagę zasługują dwie najdynamiczniej rozwijające się grupy krakowskich wydawnictw: prasa sublokalna, która w latach 1989–1998 wzrosła o 816% i reklamowa – o 1200%. Mimo zbliżonego tempa wzrostu pobudki rozwoju każdej z grup były inne.

Odrodzenie prasy sublokalfnej było medialnym wyrazem ogólnego zwrotu ku lokalności, jaki dokonał się w Polsce w toku przekształceń ustrojowych. Wraz z zakwestionowaniem państwa centralistycznego lokalność zyskała nowe znaczenie, stała się synonimem nowego porządku, gdyż wyrażała dwa kluczowe pojęcia towarzyszące przebudowie: samorządność i decentralizację. Rozwój sublokalfnej prasy postępował powoli. Jeśli pominąć nieliczne pisma, które ukazywały się już w okresie PRL (np. „Głos Nowej Huty”) prawie wszystkie powstały w okresie przekształceń. Jej pierwocinami były biuletyny Komitetów Obywatelskich z lat 1989–1990, z czasem pojawiła się prasa samorządowa, wydawnictwa lokalnych zakładów pracy i organizacji oraz pisma prywatne (razem 85 tytułów). Warto zaznaczyć, że prasa sublokalfna wielkich aglomeracji (w tym Krakowa) działa pod naciskiem prasy regionalnej, z którą nie jest w stanie równorzędnie konkurować, stąd różni się znacznie od podobnych wydawnictw drukowanych na prowincji. O ile prasa

wydawana w małych ośrodkach nierzadko zajmuje się komentowaniem całokształtu życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego regionu (gminy, miasta), o tyle wydawnictwa miejskie funkcjonują na poziomie dzielnic i osiedli, czyli w sferze, gdzie media regionalne już nie docierają. Pod względem typologicznym najliczniejszą grupą były pisma samorządowe (33 tytuły, w tym 10 miejskich i 23 dzielnicowe), których oferta odzwierciedla rozwiniętą strukturę administracyjną miasta (Magistrat i 18 rad dzielnicowych), rzadziej drukowano gazetki zakładowe (21), a najsłabiej rozwinęła się prasa niezależna (19).

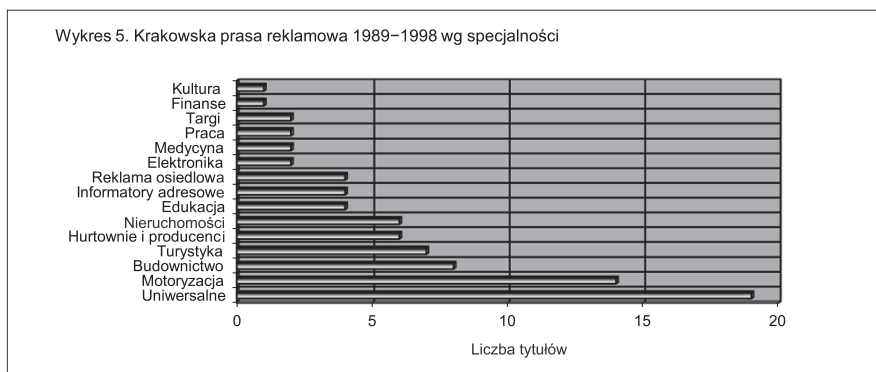
Obraz byłby niepełny, gdyby pominąć wpływ miejskich kolumn w gazetach regionalnych. Ich znaczenie na przestrzeni ostatniej dekady bardzo wzrosło (tab. 9). Jeśli u progu dekady objętość miejskich kolumn z wszystkich krakowskich dzienników w skali tygodnia wynosiła średnio 15 stron, to u schyłku lat dziewięćdziesiątych miejskie kolumny nie tylko zwiększyły objętość, lecz także przerodziły się w dodatki i łącznie w ciągu tygodnia są drukowane w pięciokrotnie większej objętości (75,4 kolumn miejskich tygodniowo). Obserwacja ta skłania do wyrażenia opinii, że w warunkach dużych aglomeracji miejskie kolumny gazet regionalnych są swoistym substytutem prasy sublokalnej i tłumią jej niezależny rozwój. Z drugiej strony zachodzi tu zjawisko substytucji – ponad 75 kolumn informacji aż z nadatkiem zastępuje nieistniejący miejski tygodnik lokalny.

Tab. 9. Tematyka miejska na łamach krakowskich gazet w 1989 i 1998 roku

Tytuł	1989			1998		
	[kolumn tygodniowo]	[%% ogólnej objętości]	Średni nakład dzienny	[kolumn tygodniowo]	[%% ogólnej objętości]	Średni nakład dzienny*
Dziennik Polski	6,00	12,50	114838	25,50	7,46	78057
Gazeta Krakowska	4,10	10,25	183000	39,60	17,07	39895
GW. Gazeta w Krakowie	-	-	-	10,30	7,36	35754
Echo Krakowa	5,50	17,19	79892	-	-	-
<i>Razem:</i>	15,60	śr. 13,00	377730	75,40	śr. 10,56	153706

Prasa reklamowa w latach PRL praktycznie nie istniała, gdyż w gospodarce planowanej marketing nie był potrzebny. W roku 1990, wraz

z wdrożeniem reform ekonomicznych i skierowaniem polskiej gospodarki na liberalne tory pojawiło się zapotrzebowanie na usługi marketingowe i promocyjne. Tempo wzrostu krajowego rynku reklamowego było ogromne (poszerzał się w tempie ok. 50% rocznie) i już w 1997 zagarniał 0,93 PKB (a w 1998 – 1,14). W ślad za tym równie dynamicznie rozwijała się prasa reklamowa i rósł udział reklamy na łamach prasy. Najpierw na krakowskim rynku prasowym pojawiły się wysokonakładowe pisma uniwersalne, np. wydawany od 1989 roku tygodnik „KTO” i kilka innych. Nie trwało to jednak długo, gdyż niebawem do walki o reklamodawców przystąpiły wszystkie redakcje prasowe i już od 1991 roku największy potok zleceń reklamowych przepływał przez biura ogłoszeń krakowskich dzienników regionalnych. Stan ów spowodował, że model uniwersalnych pism reklamowych uległ wyczerpaniu i w końcu dekady prawie znikły z prasowej mapy (z 19 takich pism do 1998 dotrwały tylko 2). Równolegle na rynku zaczęły się pojawiać pisma specjalistyczne i ostatecznie one przejęły główny potok zleceń reklamowych.

Była to grupa bardzo zróżnicowana (wykres 5). Wśród 82 tytułów tego typu najczęściej drukowano pisma zajmujące się reklamą branży motoryzacyjnej (14), które osiągały też najwyższe nakłady, nierzadko 40–50 tys. egzemplarzy; wysoką pozycję zajmowały wydawnictwa poświęcone budownictwu (8) i rynkowi nieruchomości (6); wyróżniała się także branża turystyczna (7) oraz handel (6). Istniały też specjalistyczne pisma reklamowe zajmujące się edukacją, elektroniką, informatyką, finansami, bankowością, medycyną,

rynkiem pracy, targami, a nawet promocją kultury. Wydawano nadto liczne wydawnictwa teleadresowe i osiedlowe pisma reklamowe. Te ostatnie w poszukiwaniu klientów często decydowały się na mutowanie; niektóre wydawano nawet w kilkunastu edycjach, co w efekcie prowadziło do osiągnięcia niebagatelnych nakładów – np. „Flash” (łącznie 120 tys. egz., każda mutacja po ok. 15–20 tys. egz.) lub „HiP” (kilka mutacji po 10 tys. egz.). Należy podkreślić, że mimo bogatej i zróżnicowanej oferty prasy reklamowej jej udział w globalnym rynku jest niewielki (według szacunków z 1998 roku przepływa tędy kilka, najwyżej kilkanaście mln zł rocznie). Obroty są zatem kilkakrotnie mniejsze od tych, które osiągają krakowskie dzienniki (tab. 10).

Tab. 10. Wpływy z reklam i ogłoszeń na krakowskim rynku prasowym

Tytuł	Wpływy I–XII 1998 [mln zł.]	Wpływy I–XII 1999 [mln zł.]	Zmiana 1998/1999 [%%]	Udział w 1998 [%%]	Udział w 1999 [%%]
Dziennik Polski	29,8	36,5	22	52	53
Gazeta Krakowska	15,7	17,3	10	27	25
Gazeta w Krakowie	10,9	14,7	34	20	21
Super Express	0,8	0,5	-40	1	1
Razem	57,2	69	20	100	100

ŹRÓDŁO: obliczenia własne na podstawie Lithouse Press Monitoring System

Inne grupy krakowskiej prasy nie były tak liczne, jak omówione wcześniej, zaś zachodzące tam przemiany nie były tak dynamiczne. Ze zmiennym powodzeniem wydawano tu prasę sportową i turystyczną (45 tytułów), ukazywały się pisma skierowane do dzieci i młodzieży (90) oraz licząca 71 tytułów grupa czasopism innych kategorii (m. in. hobbistycznych, sensacyjnych, paranaukowych i poświęconych zdrowiu). Jednocześnie warto zauważyć, że nie rozwinęła się w Krakowie ani prasa kolorowa, ani kobieca, co potwierdza tezę o lokalnym charakterze krakowskiego rynku. Prasa wysokonakładowa od lat wykazuje bowiem zdumiewającą skłonność do koncentracji na rynku stołecznym, gdzie istnieje łatwiejszy dostęp do informacji i większy rynek reklam.

Władysław Marek Kolasa

Bibliografia

Adamowski J. W., *Reklama w mediach a nowe zjawiska społeczno-kulturowe w Polsce*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1997, nr 1/2, s. 64–69.

Bajka Z., *Kapitał zagraniczny w polskiej prasie – lata dziewięćdziesiąte*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1998, nr 1/2, s. 21–35.

Filas R., *Odbiór mediów masowych w Polsce u progu lat dziewięćdziesiątych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3/4, s. 121–132.

Filas R., *Polskie czasopisma w XXI wieku – rozwój czy kryzys?*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2007, nr 1/2, s. 11–50.

Fiut I. S., *Prasa bezpłatna w Polsce w latach 1999–2001*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2002, z. 1/2, s. 69–83.

Gierula M., *Polska prasa lokalna 1989–2000. Typologia i społeczne funkcjonowanie*, Katowice 2005.

Gierula M., Jachimowski M., *Kapitał zagraniczny w mediach polskich w opiniach społecznych*, „Studia Medioznawcze” 2002, nr 5, s. 61–69.

Jachimowski M., *Regiony periodycznej komunikacji medialnej. Studium prasoznawczo-politologiczne o demokratyzacji komunikacji medialnej*, Katowice 2006.

Kolasa W. M., *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998. Rynek – polityka – kultura*, Kraków 2004.

Kolasa W. M., *Prasa krakowska 1989–2004. Katalog tematyczny*, Kraków 2005.

Kolasa W. M., Michalska M., *Katalog małopolskich mediów lokalnych i regionalnych 2005*, Kraków 2005.

Kolasa W. M., Paszko A., *Małopolskie media lokalne i regionalne w świetle analiz statystycznych*, [w:] *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków 2007, s. 219–254.

Kowalczyk R., *Media lokalne w Polsce*, t. 1–3, Poznań 2008.

Kowalczyk R., *Prasa lokalna w województwie poznańskim w latach 1989–1998*, Poznań 1999.

Kubiak H., *Wielopartyjność in statu nascendi*, [w:] *Partie polityczne w wielkim mieście. Szkic do portretu partii politycznych Krakowa*, Kraków 1997, s. 13–39.

Michalczyk S., *Media lokalne w systemie komunikowania. Współczesne tendencje i uwarunkowania rozwojowe*, Katowice 2000.

Mielczarek T., *Między monopolem a pluralizmem. Zarys dziejów środków komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–1997*, Kielce 1998.

Mielczarek T., *Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–2006*, Warszawa 2007.

Mielczarek T., *Zagraniczny kapitał a treści upowszechniane przez polskie media (1989–2002)*, „Studia Medioznawcze” 2002, nr 5, s. 70–79.

Pepliński W., *Gdańskie i pomorskie media w piątym roku transformacji*, [w:] *Pięćdziesiąt lat transformacji mediów 1989–1994*, Warszawa 1995, s. 279–288.

Pokrzycka L., *Prasa ogólnoinformacyjna w regionie lubelskim po 1989 roku*, Lublin 2009.

Sonczyk W., *Transformacja polskiego systemu prasowego w latach 1989–2005*, [w:] *Media dawne i współczesne*, t. 2, Poznań 2007, s. 187–197.

Szynol A., *Prasa codzienna na Dolnym Śląsku w latach 1989–2003*, Wrocław 2004.

Cracovian press in the years 1989–2014 (review of transformations)

Keywords

Cracow, press, 20th – 21st century, transformation, newspapers, periodicals

Abstract

The article briefly characterises the transformations in the Cracovian press market in the years 1989–2014. Conditions for the transformations and their quantitative status have first been described, followed by their quantitative analysis within major typological groups. Main focus was placed on transformations occurring in daily press that has experienced profound changes twice: first, in the years 1989–1995 (mainly due to the political transformation), and then in the years 2003–2005 (as a result of market liberalisation). Transformations in the most common types of periodicals such as socio-cultural, religious and scientific, as well as sublocal and advertising papers have been given a more general description. The analysis of each of the groups above sought to establish specific determinants for its transformation and to diagnose its current condition.

Krakauer Presse 1989–2014 (Bilanz der Umwandlungen)

Schlüsselwörter

Krakau, Presse, 20. – 20. Jahrhundert, Transformation, Zeitungen, Zeitschriften

Zusammenfassung

Der Gegenstand dieses Artikels ist eine kurze Charakteristik der Veränderungen auf dem Pressemarkt in Krakau in den Jahren 1989–2014. Einleitend wurden die Voraussetzungen für diese Veränderungen dargestellt und quantitativ analysiert. Danach wurde die qualitative Analyse der Veränderungen im Rahmen der topologischen Hauptgruppen durchgeführt. Viel Aufmerksamkeit wurde den Veränderungen in der Tagespresse geschenkt, die zweimal großen Wandel erlebt hat: zuerst in den Jahren 1989–1995 (vor allem mit der Transformation verbunden) und später in den Jahren 2003–2005 (als Folge der Spiele auf dem freien Markt). Etwas allgemeiner wurden die Veränderungen in den Hauptgruppen des Zeitschriftenwesens charakterisiert, vor allem in gesellschaftskulturellem, religiösem und wissenschaftlichem, regionalem Bereich sowie in der Werbepresse. Die Analyse jeder der genannten Gruppen bezweckte die Bestimmung der spezifischen Determinanten, auf die ihre Veränderungen und Diagnose des gegenwärtigen Zustands zurückzuführen sind.

Пресса в Кракове 1989–2014 гг. (баланс перемен)

Ключевые слова

Краков, пресса, XX–XXI вв, преобразование, газеты, журналы/периодика и журналистика

Краткое содержание

Предметом статьи является краткая характеристика перемен на рынке прессы в Кракове в период с 1989 до 2014 год. Во введении описаны условия наступления и проведения преобразований, а также количественное состояние рынка прессы. Далее проведён анализ качественных перемен в пределе главных типологических групп. Самое большое внимание посвящено изменениям в ежедневной прессе, которая дважды за это время перенесла глубокие изменения: сначала в 1989–1995 годах (изменения, связанные в основном с политической трансформацией), а позже в 2003–2005 гг. (как следствие свободной конкуренции). На несколько высшем общем уровне предложена характеристика преобразований в главных группах периодических изданий, а в особенности: культурно-общественной, религиозной и научной, а также в прессе сублокальной и рекламных изданиях. Анализ каждой из этих групп велся с целью определения специфических определяющих, которые обуславливали её изменения, а также с целью определения диагноза настоящего состояния.